

DOI: <https://doi.org/10.15407/np.72.137>

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.17:097:[026:069(477.42)]"1926/1954":09

Лариса Дідора,

<https://orcid.org/0000-0003-2499-8664>,

аспірантка,

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: didora.larisa@gmail.com

тел. 099 404 96 57

ВЛАСНИЦЬКІ КНИЖКОВІ ЗНАКИ БІБЛІОТЕКИ БЕРДИЧІВСЬКОГО СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ (1926–1954)

Метою статті є введення у науковий обіг книжкових знаків на книгах з колишньої бібліотеки Бердичівського соціально-економічного та історичного музею (1926–1953). **Методологічна база.** Під час дослідження її фонду було використано палеографічний та історико-хронологічний методи. **Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що вперше до наукового обігу вводяться фрагменти приватних та інституційних бібліотек Бердичівського соціально-економічного та історичного музею і досліджуються книжкові знаки на них. **Висновки.** Відкритий у 1926 р. музей вже у 1928 р. було реорганізовано у Всеукраїнський державний історико-культурний заповідник. Бібліотека музею почала упорядковуватись ще до його відкриття, однак цей процес не був завершений через брак працівників. Зокрема, не було створено каталогу бібліотеки. У той же час у бібліотеці зберігалися книги, яким було надано статус експонатів. Передусім це були стародруки, частина з яких була втрачена під час Другої світової війни. У 1944 р., після звільнення Бердичева, музей відновив свою роботу, а у 1954 р., згідно урядової постанови про розширення обласних музеїв, експонати музею в Бердичеві були передані до Житомирського обласного краєзнавчого музею. Бердичівський музей офіційно припинив своє існування. Сьогодні колишня музейна бібліотека у кількості 3 374 одиниць зберігається у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Досліджені власницькі книжкові знаки стали джерелом нових відомостей про книги, їх авторів та власників. Підвищили історико-культурну цінність та унікальність книг бібліотеки музею. Виявлення та атрибуція книжкових знаків дозволяють краще зрозуміти процес руху книг з колекції до колекції, побачити сліди розсіювання тих чи інших книжкових зборів, що становлять нині фонд Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: Бердичів, екслібрис, колекції, музей, стародрук.

Актуальність теми дослідження. Ідея створення музею у Бердичеві виникла наприкінці 1925 р. Ініціатором був Теодосій Миколайович Мовчанівський (1899–1938) – український археолог, який згодом став жертвою політичних репресій. Саме він запропонував використати будівлі колишнього монастиря Босих Кармелітів, якому на той час загрожувало знищення, для розміщення в них музею. Музей був офіційно відкритий 14 листопада 1926 р. Фонди нового музею поповнювалися експонатами з панських маєтків, а також конфіскованими речами з церков, костелів і синагог у зв'язку з їх масовим закриттям у 1920–30-ті роки. Серед цих цінностей були і вцілілі під час грабунку 1917 р. бібліотеки, як приватні, так і різних інституцій. Бібліотека музею була досить великою і нараховувала 6300 примірників (з них близько 3600 – стародруки, які вважались експонатами). Однак для роботи було впорядковано лише 460 книг. Великих втрат музей і його бібліотека зазнали у роки Другої світової війни. Із закриттям музею у 1953 р. його бібліотека потрапила до Державної публічної бібліотеки УРСР (нині – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського). Сьогодні бібліотека колишнього музею нараховує 3734 одиниці зберігання. Власницькі книжкові знаки, наявні на цих книгах, відкривають перспективи досліджень щодо історії формування фонду бібліотеки.

Аналіз досліджень і публікацій. Варто зауважити, що бібліотека Бердичівського соціально-історичного музею досі не стала об'єктом окремого наукового дослідження. Побіжні згадки про неї знаходимо в публікаціях, присвячених історії музею. Зокрема, у статті І. Ярмошика «М. Мовчанівський і Бердичівський історико-культурний заповідник (20-ті роки XX ст.): основні напрямки краєзнавчої діяльності»¹ описано історію щодо спроби продажу бібліотеки графа Адама Ржевуського агрошколою, яка після жовтневого перевороту розміщувалася в маєтку графа. У статті С. Стельниковича «Архіви, бібліотеки та музеї Житомирського-Вінницького регіону в умовах нацистської окупації (1941–1944 рр.)»² міститься згадка про те, що

¹ Стельникович С. В. Архіви, бібліотеки та музеї Житомирського-Вінницького регіону в умовах нацистської окупації (1941–1944 рр.). *Історія України : Всеукраїнська газета для вчителів історії та правознавства*. Київ, 2019. Вип. 9. С. 5–13.

² Ціборовська-Римарович І. О. Родові бібліотеки Правобережної України XVIII ст. (Вишневецьких – Мнішків, Потоцьких, Мікошевських): історична доля та сучасний стан : монографія. Київ, 2006. 394 с.

в бібліотеці Бердичівського соціально-історичного музею знаходилася приватна бібліотека французького письменника Оноре де Бальзака, який у 1850 р. обвінчався з Евеліною Ганською в костелі св. Варвари в Бердичеві. У статтях П. Скавронського, О. Марищенко, Н. Захарчук бібліотека згадується лише в контексті історії самого музею. У той же час бібліотеку магнатів Потоцьких, фрагмент якої розглядається у цій статті, досліджувала у свої працях І. Ціборовська-Римарович. Зокрема, у монографії «Родові бібліотеки Правобережної України XVIII ст. (Вишневецьких – Мнішків, Потоцьких, Мікошевських): історична доля та сучасний стан»³ досліджується історія створення, комплектування і подальша доля бібліотеки родини Потоцьких.

Метою статті є введення у науковий обіг книжкових знаків на книгах з колишньої бібліотеки Бердичівського соціально-економічного та історичного музею (1926–1953).

Виклад основного матеріалу. Першим дослідженням нами виданням став 2-й том «Nouvelle suite des Mille et une nuits, contes arabes» («Нове продовження «Тисячі й однієї ночі», арабські казки») у перекладі Антуана Галланда (1646–1715), французького сходознавця і археолога. Галланд був мандрівником, який здійснив кілька подорожей по східному Середземномор'ю, спочатку до Константинополя (1670), де перебував кілька років, а потім до Персії та Аравії (1676 р. і 1679 р.). Однак відомий він передусім своїм перекладом казок «Тисяча і однієї ночі», які він відкрив для європейської публіки (казки виходили у Парижі протягом 1704–1708 рр. і мали надзвичайний успіх). Книга була видана у 1798 р. в Парижі у видавництві Андре-Шарля Кайо (1731–1798). На форзаці примірника цього видання знаходиться рукописний екслібрис князя Костянтина Любомирського (1786–1870) – флігель-ад'ютанта, пізніше генерал-майора, учасника російсько-французької війни 1812 р.

З бібліотеки Кароля Станіслава Радзивілла (1734–1790) на прізвисько «Пане Коханку» – литовського князя, старости львівського у 1755–1762 рр., є книга «Sztafeta Polska» («Польська естафета»), видана в 1757 р. у Вільні, у друкарні францисканців. Форзац видання прикрашає князівський екслібрис-наліпка. На ньому зображені переплетені ініціали, увінчані короною.

---

³ Ціборовська-Римарович І. О. Родові бібліотеки Правобережної України XVIII ст. (Вишневецьких – Мнішків, Потоцьких, Мікошевських): історична доля та сучасний стан : монографія. Київ, 2006. 394 с.

Рис. 1. Екслібрис бібліотеки
Фредеріка-Рудольфа
Зальцмана (1749–1821)

Книга «*Le voyageur françois, ou Le connoissance de l'Ancien et du Nouveau monde*» («Французький мандрівник, або Пізнання Старого і Нового світу») була видана у 1769 р. в Парижі. Її автор, Жозеф де Лапорт (1713–1779) – французький священик, літературний критик, поет і драматург. На форзаці видання наявний екслібрис-наліпка. На ньому у картуші зображена велика бібліотека. По краю картуша йде напис латинською мовою: «*Ex bibliotheca F. R. Salzmanni*» (рис. 1). Власник видання Фредерік-Рудольф Зальцман (1749–1821) – французький письменник, політик і масон. Вивчав право, історію та теологію у Страсбурзі та Цюриху. Заснував книжковий магазин і різні газети. Також був ініціатором ряду

гуманітарних проєктів, зокрема шкіл, лікарень та притулків. Упродовж більшої частини свого життя залишався великим мандрівником. Зальцман був відомим письменником свого часу, а також займався політикою: був обраний до Генеральних штатів (парламенту) Нідерландів, працював муніципальним чиновником у Страсбурзі [12].

Перший том книги «*Letres du cardinal d'Ossat*» («Листи кардинала д'Осса») належав Йозефіні-Амалії Потоцькій (1752–1798) – художниці-аматорці та колекціонерці мистецтва, другій дружині графа Станіслава Потоцького. Її рукописний екслібрис «*Jozefe Potocka nee Mniczech*» знаходиться на титульному аркуші видання. Герой книги – кардинал Арно д'Осса (1537–1604) був визначним політичним діячем свого часу. Представляв інтереси Франції у Папській державі. Він зміг досягти примирення між Климентом VIII і Генріхом IV після сходження останнього на французький престол [6]. У колишній музейній книгозбірні збереглися 2-й, 4-й і 5-й томи листів кардинала д'Осса з рукописним екслібрисом Потоцької на титульних аркушах.

Наступне видання – 2-й том «*Causes celebres et interessantes avec les jugements qui les ont décidées*» («Відомі й цікаві справи з вирокami») Франсуа Гайо де Пітаваля (1673–1743), опублікований французькою

мовою в Амстердамі в 1764 р., у видавництві «Шателен і сини». Воно було засновано Захарією Шателеном (1690–1754), якому наслідували його сини – Захарій і Генрі-Абрахам. Родина Шателен була відома найбільше завдяки друку «Історичного атласу, або Нового вступу до історії», важливої праці свого часу [14]. На корінці згаданого вище примірника знаходиться витиснений золотом суперекслібрис: «B[iblioteka]. Tul[czyńska].» – «Тульчинська бібліотека». Бібліотека Тульчинського палацу графів Потоцьких була сформована у середині XVIII ст. Вона стала однією з найбільших і найбагатших бібліотек на Волині й Поділлі. Історія бібліотеки мала два періоди: перший – активного збирання бібліотеки, в якому брали участь засновник і члени його родини. Другий – період розпорошення бібліотечного фонду, спричиненого розподілом спадщини та еміграцією спадкоємця Тульчинського маєтку Мечислава Потоцького до Парижу. Фундатором бібліотеки був руський воевода, пізніше – голова Торговицької конфедерації Станіслав Потоцький (1752–1805). Фонд бібліотеки поповнювався шляхом закупівлі книжок під час подорожей власника, книги замовлялись за книжковими каталогами книгарень. Коло інтересів фундатора становили класична література та книжки, пов'язані з військовою справою. Після одруження Станіслава Потоцького з Юзефою Амалією Мнішек Тульчинська бібліотека поповнилась її книжковим зібранням. Після смерті Станіслава Потоцького його маєток у Тульчині відійшов молодшому сину від третього шлюбу Мечиславу Потоцькому (1800–1876). У 1860 р. він виїхав до Парижу, забравши частину книжок і архіву з Тульчина. Пізніше інша частина Тульчинської книгозбірні й архіву перейшла до Немирова, яким володіли тоді Марія і Григорій Строганови. У Немирові книжки з Тульчинської бібліотеки зберігалися до 1920 р., коли, після трагічної загибелі у січні 1920 р. Марії Щербатової, спадкоємиці роду Потоцьких, більша частина книг була перевезена до Всенародної бібліотеки України у Києві [4, с. 95–104].

Примірник 7-го тому книги «Évangile médité, et distribué pour tous les jours de l'année» («Роздуми над Євангелієм на всі дні року») належав Констанції Потоцькій (1781–1852) – перекладачці, доньці Станіслава Щенсного Потоцького і Йозефіни-Амалії Мнішек. Рукописний екслібрис «Constance Potocka» («Констанція Потоцька») наявний на титульному аркуші видання. Констанція була одружена з Едвардом Рачинським – великопольським магнатом, суспільним діячем,

меценатом науки й культури, письменником і видавцем. Едвард і Констанція співпрацювали над такими проектами, як відкриття у Познані бібліотеки Рачинського, побудованої з ініціативи і на кошти Едварда протягом 1822–1829 рр. Бібліотека була відкрита 5 травня 1829 р. Її фонд на час відкриття налічував від 13 до 17 тисяч примірників, основу його становила родинна колекція Рачинських.

Серед стародрукованих видань колишньої музейної бібліотеки привертає увагу книга Вольтера (1694–1778) «*Essai sur les mœurs et l'esprit des nations et sur les principaux faits de l'histoire depuis Charlemagne jusqu'à Louis XIII*» («Есе про мораль і дух націй, а також про основні факти історії від Карла Великого до Людовіка XIII»), яка походить з приватної бібліотеки польського графа Маріана Чапського (1816–1875) – живописця, графіка, натураліста і гіполога. Унікальна для свого часу ця монументальна праця, яка складається з 197 розділів і охоплює історію Європи, Африки, Америки та Азії, змінила концепцію західної історіографії. Підхід Вольтера до її написання радикальний і новаторський: замість того, щоб оповідати про діяння монархів і релігійних лідерів, він досліджує історію розвитку людства, зокрема розвитку людського розуму. Примірник з бібліотеки графа Чапського був виданий французькою мовою у 1780 р. у Лозанні (Швейцарія), у видавництві «Жюль Анрі Потт і компанія». Жюль Анрі Потт був колишнім клерком Франсуа Грассе (1723–1789) – швейцарського друкаря і книготорговця, відомого видавця географічних карт. Потт керував видавництвом від імені кількох партнерів, серед яких був

Рис. 2. Екслібрис бібліотеки графа Маріана Чапського (1816–1875)

мер Лозанни Антуан де Сен-Жермен [9]. На титульному аркуші видання наявний екслібрис графа Чапського – круглий штемпель, чорного кольору (рис. 2). Посередині, у рамці, розміщено увінчаний короною герб Леліва (родовий герб Чапських). На жаль, зображення герба на екслібрисі є напівстерте, однак чітко видно перевернутий догори рогами півмісяць на щиті і корону. По колу йде напис польською мовою: «*Z księgozbioru hr. Mariyna Czapskiego*» – «З книгозбірні графа Маріана Чапського».

«Dictionnaire raisonné universel des plantes» («Універсальний аргументований словник рослин») був виданий французькою мовою в 1770 р. у видавництві Жана-П'єра Костара (1743–1815) – книгопродавця, автора, журналіста, який займався виданням численних літературних, історичних і наукових новинок [10]. На авантитулі примірника видання наявний рукописний екслібрис – «Baronne de Chauloig», а на форзаці великий гербовий екслібрис-наліпка. На екслібрисі під княжою короною зображений розділений на чотири частини щит з написом латинською мовою: «Pro fide, rege et lege» – «За віру, царя і закон». Над короною розміщений напис, також латиною: «Nec temere nec timide» – «Ні безрозсудно, ні боязко». Екслібрис належав князю Петру Микитичу Трубецькому (1724–1791) – російському сенатору, літератору та бібліофілу.

У бібліотеці Бердичівського музею зберігся фрагмент бібліотеки видатного українського краєзнавця, дослідника Волині Василя Гнатовича Пероговського (1824–1881). Народився Василь Гнатович у м. Старокостянтинів. Освіту отримав у Волинській духовній семінарії і на юридичному факультеті Київського університету. Працюючи на різних посадах у судових установах Волині, цікавився давньою історією, знайомився з архівними зібраннями і на їх основі написав цикл історичних нарисів про населені пункти Волині – «Матеріали для истории Волини», які друкувались у «Волинских губернских ведомостях» протягом 1867–1879 рр. Серед них описи міст Новограда-Волинського, Старокостянтинова, Берестечка, Корця, Шепетівки [5, с. 17]. Перше видання праці Юзефа-Ігнація Крашевського (1812–1887) «Wspomnienia Wołynia, Polesia i Litwy» («Спогади про Волинь, Полісся та Литву»), видані в 1840 р. у Вільні, походить з бібліотеки краєзнавця. Ця праця є розповіддю про подорож автора навколо Східного Пограниччя. На титульному аркуші витиснений екслібрис краєзнавця – він зображує корону і підпис: «Василій Игнатьевичъ Пероговскій» (рис. 3). Поруч є напівстерта

Рис. 3. Екслібрис бібліотеки
Василя Гнатовича Пероговського
(1824–1881)

печатка. Також на авантитулі видання наявний рукописний екслібрис: «B. Perohowski».

Другий том праці «*Les femmes de l'Évangile: Homélie Prêchées à Paris, à Saint-Louis d'Antin*» («Жінки Євангелія: проповіді, виголошені в Парижі, в Сен-Луї д'Антен») належить перу отця Джоакіно Вентури. «Жінки Євангелія» – це збірка проповідей, присвячених жіночим постатям, присутнім у Євангеліях. Ці проповіді, виголошені в церкві Сен-Луї д'Антен у Парижі, глибоко досліджують роль, дії та духовність жінок, які вплинули на життя Ісуса та раннє християнство. Книга починається зі вступу, в якому висвітлюється важливість жінок у євангельських оповіданнях. Автор вказує на те, що, хоча суспільства того часу часто відводили жінкам підлеглі ролі, Євангелія висвітлюють мужні та духовно глибокі жіночі постаті. Ці жінки представлені не лише як свідки, але й як важливі дійові особи в місії Ісуса. Кожна проповідь присвячена певній жіночій постаті, пропонуючи богословські та пастирські роздуми про її життя та роль. Книга була видана французькою мовою, в Парижі, у 1856 р. На титульному аркуші примірника видання наявний овальний штамп синього кольору, з написом латинською мовою: «*Sigillum Bibliothecae Seminarii Luceo-Zytomiriensis*» – «Печатка бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії». Бібліотеку Луцько-Житомирської семінарії досліджував польський бібліограф Едвард Хвалевік (1873–1956). У статті «*Zytmierz na Wołyniu*» дослідник зазначив, що напередодні Першої світової війни бібліотека Луцько-Житомирської римо-католицької духовної семінарії складалася з близько 20 тис. томів переважно стародрукованих видань. За тематикою превалювали матеріали з теології та історії церкви [2].

Щомісячник «*Wiadomości Pastorskie: dla użytku kleru rzymsko-katolickiego: miesięcznik teologiczno-pasterski*» («Душпастирські вісті: для користування римо-католицького духовенства: щомісячний теологічно-душпастирський журнал») – теологічно-практичний часопис, який висвітлював релігійні, соціальні та національні питання, також походить з семінарійної бібліотеки. Наявні номери за лютий–грудень 1905 р. та січень–березень, травень–вересень, листопад–грудень 1906 р. На усіх примірниках міститься штамп книгозбірні семінарії. На примірнику за вересень 1906 р. розміщений не типовий штамп семінарії, принаймні на інших виданнях ми його не зустріли. Це невеликий овальний штамп, сірого кольору, з написом: «*Bibliothecae L. Z. Seminarii*».

З бібліотеки отця Кіпріана Пухальського походить «Biblia sacra» – «Святе письмо». Отець Кипріан був вікарієм в Олиці, настоятелем у Краснопіллі (1829–1882). З 1841 р. – віце-декан, з 1844 р. – почесний канонік житомирський. Помер у 1882 р. [7, с. 123]. На титульному аркуші примірника наявний рукописний есклібрис отця – «Ex libris Cyprian Puchalski» (рис. 4). Такий самий есклібрис наявний на форзаці. Книга є стародруком – вона видана у Венеції в 1757 р. у друкарні Ремондіні, яка була заснована у середині XVII ст. падуанським купцем Джованні Антоніо Ремондіні (1634–1712) і базувалася у м. Бассано-дель-Граппа (59 км від Венеції) [8].

Книга Шарля Діге (1836–1909) «Mémoires d'un lièvre» («Мемуари зайця») була надрукована в Парижі, в 1901 р. Шарль Діге – французький письменник, найбільш відомий своїми мисливськими оповіданнями і романами. Також він був секретарем Олександра Дюма. Книга вийшла у видавництві «Хашетт», яке було засновано Луї Хашеттом (1800–1864) у 1826 р. На титульному аркуші примірника видання розміщений круглий штамп Бердичівського комерційного училища, синього кольору, з написом: «Бердичевское коммерческое училище / ученич[еская]. библиотека» (рис. 5). Бердичівське комерційне училище було відкрите у 1908 р. Його перший випуск припав на роки Першої світової війни. 18 квітня 1923 р. на базі вищих педагогічних курсів, які знаходились в с. Круподерниця Погребищенського району (нині Київська область), у Бердичеві в будинку

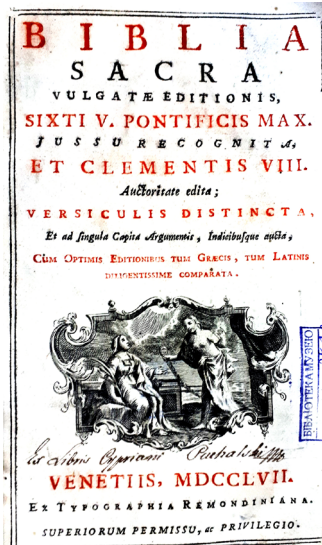

Рис. 4. Рукописний есклібрис
отця
Кіпріана Пухальського

Рис. 5. Штамп бібліотеки
Бердичівського
комерційного училища

комерційного училища було організоване педагогічне училище. У 2004 р. Бердичівське педагогічне училище реорганізоване в Бердичівський педагогічний коледж [1].

Не можна залишити поза увагою нашого дослідження маленький фрагмент бібліотеки родини Журовських. Він складається з 21 книги, французькою мовою із колекції «La Bibliothèque rose» («Рожева бібліотека»). Вона була створена в 1856 р. і призначена для дітей віком від шести до дванадцяти років. Родоначальником Рожевої бібліотеки є серія «Ілюстровані книги для дітей» з рожевою обкладинкою, започаткована Луї Гашеттом (1800–1864), французьким видавцем, в 1853 р. Спочатку назва колекції була «Ілюстрована рожева бібліотека», у 1958 р. назву змінили і колекція стала називатися «Нова рожева бібліотека», потім, в 1971 р., – «Рожева бібліотека». З початку і до 1930-х рр. палітурка виготовлялася з червоного перкаліну. На першій обкладинці позолоченими літерами вказана назва колекції, назва книги та, іноді, автор, а також видавець. Краї були позолочені до 1919 р. [11]. Усі видання з цієї колекції, що збереглися в музейній книгозбірні, виглядають дуже ошатно, у твердій червоній палітурці, з позолоченими літерами і краями.

Першим дослідженим нами виданням з «Рожевої бібліотеки» стала книга американського письменника ірландського походження Томаса Майн Ріда (1818–1883) «А la mer» – «На морі». Ця книга є по суті автобіографією автора і орієнтована вона на молодих хлопців. Книга є захоплюючою розповіддю автора про власний досвід моряка та його пригоди у відкритому морі. Історія починається з дитинства автора, де він розповідає про своє захоплення морем і бажання стати моряком. Далі йдеться про його подорож, коли він тікає з дому, щоб приєднатися до флоту у віці 13 років. У книзі міститься детальний опис його життя як моряка, включаючи досвід перебування на різних кораблях, його зустрічі з піратами та пригоди в різних частинах світу. Книга написана під псевдонімом «Капітан Майн-Рід» і видана французькою мовою у 1872 р. Пригодницькі історії Майн-Ріда, здебільшого про культуру корінних американців, досягли чималого успіху. На авантитулі видання наявний рукописний екслібрис: «M. Zirowska».

З серії «Рожева бібліотека» походить і книга «Mémoires d'un âne» («Мемуари віслюка»), яка була написана Софією Федорівною Растопчиною, графинею де Сегюр (1799–1874) – французькою

дитячою письменницею. Її твори були неймовірно популярні у XIX–XX ст. Свою першу книгу графиня написала у віці п'ятдесяти років. Це були казки для онуків, згодом об'єднанні у збірник «Нові казки». Свій перший контракт вона підписала в жовтні 1855 р. на 1000 франків. Успіх «Нових казок» спонукав її скласти книгу для кожного зі своїх онуків. «Мемуари віслюка» були вперше опубліковані в 1860 р. Видання з бібліотеки Журовських датується 1903 р. У книзі в автобіографічному стилі розповідається про спогади Кадіхона, «вченого осла», з яким трапляється багато пригод. На авантитулі примірника видання, так само як і на попередньому, наявний рукописний екслібрис: «M. Zurowska».

Книга Антоніни Соколовіч «Twórczość Żeromskiego na tle ruchu społecznego w Polsce» («Творчість Жеромського на фоні соціального руху в Польщі»), яка вийшла польською мовою у Москві, в 1925 р., присвячена біографії і дослідженню літературного доробку Стефана Жеромського (1864–1925) – одного з найважливіших польських письменників, чия творчість була тісно пов'язана з соціальним рухом у Польщі. Його твори часто відображали соціальні та політичні проблеми, з якими зіткнулася Польща на рубежі XIX–XX ст. Був президентом Польської спілки письменників. У 1925 р. отримав першу польську державну літературну премію за збірку творів про історію польського узбережжя «Вітер з моря» (1922) [13]. На титульному аркуші примірника видання наявний штамп: «Заводской комитет рабочих Государственного машиностроительного, литейного, котельного и автомобильного завода «Прогресс» в Бердичеве «_____ 192 №1554» (рис. 6). Історія заводу «Прогрес» розпочалась у кінці XIX ст., коли Леопольд Плахецький у 1880 р. заснував механічний і чавуноливарний завод. Завод ремонтував сільськогосподарський реманент, а згодом почав виготовляти плуги, сіялки, віялки. У 1903 р. був здійснений повний перехід підприємства на випуск обладнання для цукрових і рафінадних заводів. У роки Визвольних змагань 1917–1921 рр. завод зазнав чималої руйнації.

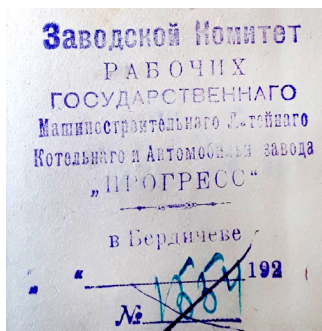

Рис. 6. Штамп бібліотеки
Бердичівського
машинобудівного заводу
«Прогрес»

Сьогодні продукція заводу знаходить широке застосування в хімічній, металургійній, гірничодобувній, вугільній, нафтогазодобувній, керамічній, харчовій та в багатьох інших галузях промисловості [3].

Висновки. Досліджені власницькі книжкові знаки стали джерелом нових відомостей про книги, їх авторів та власників. Дослідження виявило книжки із зібрань графа Маріана Чапського (1816–1875), князів Кароля Станіслава Радзивілла (1734–1790), Костянтина Любомирського (1786–1870), Петра Трубецького (1724–1791), отця Кіпріана Пухальського (пом. 1882 р.), Василя Переговського (1824–1881), Фредеріка Зальцмана (1749–1821), приватних бібліотек родини Журовських і Потоцьких, бібліотек Луцько-Житомирської семінарії, Бердичівського комерційного училища та Бердичівського машинобудівного заводу «Прогрес».

Екслібриси розкривають історико-культурну цінність та унікальність книг із колишньої бібліотеки Бердичівського соціально-економічного та історичного музею. Також виявлення та атрибуція книжкових знаків дозволяють краще зрозуміти процес руху книг з колекції до колекції, побачити сліди розсіювання тих чи інших книжкових зборів, що становлять нині фонд Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Подальше дослідження фонду колишньої музейної бібліотеки сприятиме з'ясуванню історії колекцій та зібрань України, що були зруйновані у період революційного руху 1918–1920 рр., з допомогою встановлення власників книжкових знаків. У свою чергу таке дослідження сприятиме реконструкції історії формування фонду бібліотеки Бердичівського соціально-економічного та історичного музею.

Список бібліографічних покликань

1. Будинок чоловічого 7-класного комерційного училища ім. О. Пушкіна, педагогічного інституту, училища, коледжу : вебсайт. URL: <https://surl.li/nwypbc>
2. Книги з бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії : вебсайт. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5301>
3. ПАТ «Бердичівський машинобудівний завод «Прогрес» : вебсайт. URL: <https://surl.li/jdolkj>
4. Ціборовська-Римарович І. О. Родові бібліотеки Правобережної України XVIII ст. (Вишневецьких – Мнішеків, Потоцьких, Мікошевських): історична доля та сучасний стан : монографія. Київ : НБУВ, 2006. 396 с.

5. Ярмошик І. І. Становлення історичного краєзнавства Волині в XIX – на поч. XX ст. Житомир : Волинь, 1998. 22 с.
6. Arnaud d'Ossat : website. URL: <https://www.treccani.it/enciclopedia/ricerca/Arnaud%20d'Ossat/?search=Arnaud%20d%27Ossat>
7. Czyżewski F. Proboszczowie parafii diecezji łucko-żytomierskiej 1801–1920 i kamienieckiej 1868–1919. Lublin, 2023. 387 s.
8. I Rimondini a Bassano : website. URL: <http://www.storiadibassano.it/la-casa-remondini/i-remondini-a-bassano.html>
9. Jules Henri Pott : website. URL: https://data.bnf.fr/fr/12380644/jules_henri_pott/
10. Jean-Pierre Costard (1743–1815) : website. URL: https://data.bnf.fr/fr/13006656/jean-pierre_costard/fr.pdf
11. Leroy A. La Saga de la Bibliothèque rose. Paris : Hachette Jeunesse, 2006. 318 p.
12. Salomon A. Frédéric-Rodolphe Saltzmann (1749-1820): son rôle dans l'histoire de la pensée religieuse à Strasbourg. Nancy : Berger-Levrault, 1932. 108 p.
13. Stefan Żeromski 14.10.1864–20.11.1925 : website. URL: <https://culture.pl/pl/tworca/stefan-zeromski>
14. Zacharias Chatelain (1690–1754) : website. URL: https://data.bnf.fr/12397962/zacharias_chatelain/

References

1. Budynok cholovichoho 7-klasnoho komertsiiinoho uchylshcha im. O. Pushkina, pedahohichnoho instytutu, uchylshcha, koledzhu [The building of the O. Pushkin male 7th-grade commercial school, pedagogical institute, school, college]. Retrieved from <https://surl.li/nwypbc> [In Ukrainian].
2. Knyhy z biblioteki Lutsko-Zhytomyrskoi seminarii [Books from the library of the Lutsk-Zhytomyr Seminary]. Retrieved from URL: <http://www.nbu.gov.ua/node/5301> / [In Ukrainian].
3. PAT "Berdychivskiy mashynobudivnyi zavod "Prohres" [PJSC "Berdychiv Machine-Building Plant "Progress"]. Retrieved from <https://surl.li/jdoljk> [In Ukrainian].
4. Tsiborovska-Rymarovych, I. (2006). Rodovi biblioteki Pravoberezhnoi Ukrainy XVIII st. (Vyshnevetskykh – Mnisheky, Pototskykh, Mikoshevskykh): istorychna dolia ta suchasnyi stan [Genealogical libraries of Right-bank Ukraine of the 18th century (Vyshnevetskyi – Mnishkei, Potocki, Mikoshevskyi): historical fate and current state]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
5. Yarmoshyk, I. (1998). Stanovlennia istorychnoho kraieznavstva Volyni v XIX – na poch. XX st. [Formation of the historical local history of Volyn in the 19th - at the beginning of the 20th centuries]. Zhytomyr, Ukraine. [In Ukrainian].

6. Arnaud d'Ossat. Retrieved from <https://www.treccani.it/enciclopedia/ricerca/Arnaud%20d'Ossat/?search=Arnaud%20d%27Ossat> [In English].
7. Czyżewski, F. (2023). Proboszczowie parafii diecezji łucko-żytomierskiej 1801–1920 i kamienieckiej 1868–1919. Lublin, Poland. [In Polish].
8. I Rimondini a Bassano. Retrieved from <http://www.storiadibassano.it/la-casa-remondini/i-remondini-a-bassano.html> [In Italian].
9. Jules Henri Pott. Retrieved from https://data.bnf.fr/fr/12380644/jules_henri_pott/ [In English].
10. Jean-Pierre Costard (1743–1815). Retrieved from https://data.bnf.fr/fr/13006656/jean-pierre_costard/fr.pdf [In English].
11. Leroy, A. (2006). *La Saga de la Bibliothèque rose*. Paris, France. [In French].
12. Salomon A. (1932). Frédéric-Rodolphe Saltzmann (1749–1820): son rôle dans l'histoire de la pensée religieuse à Strasbourg. Nancy, France. [In French].
13. Stefan Żeromski 14.10.1864–20.11.1925. Retrieved from <https://culture.pl/pl/tworca/stefan-zeromski/> [In Polish].
14. Zacharias Chatelain (1690–1754). Retrieved from https://data.bnf.fr/12397962/zacharias_chatelain/ [In English].

Larysa Didora,

<https://orcid.org/0000-0003-2499-8664>,

Postgraduate Student,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

3, Holosiivskyi avenue, Kyiv, 03039, Ukraine

E-mail: didora.larisa@gmail.com

OWNERSHIP BOOKMARKS OF THE LIBRARY OF THE BERDYCHIV SOCIAL AND HISTORICAL MUSEUM (1926–1954)

The purpose of this article is to introduce into scientific circulation book marks on books from the former library of the Berdychiv Socio-Economic and Historical Museum (1926–1953). During the study of its fund, paleographic and historical-chronological **methods** were used. **The scientific novelty** of the study lies in the fact that for the first time fragments of private and institutional libraries of the Berdychiv Socio-Economic and Historical Museum are being introduced into scientific circulation and book marks on them are being studied. **Conclusions.** The museum in Berdychiv was opened in 1926. In 1928, it was reorganized into the All-Ukrainian State Historical and Cultural Reserve. The museum's library began to be organized even before its opening, but this process was not completed due to a lack of staff. In particular, a library catalog was not created. At the same time, the library kept books that were given the status of exhibits. First of all, these were old prints, some of which were lost during World War II. In 1944, after the liberation of Berdychiv, the

museum resumed its work, and in 1954, according to the resolution on the expansion of regional museums, the exhibits of the museum in Berdychiv were transferred to the Zhytomyr Regional Museum of Local Lore. The Berdychiv Museum officially ceased to exist. Today, the former museum library, consisting of 3,374 items, is stored in the Department of Library Collections and Historical Collections of the Institute of Bibliography of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. The studied proprietary book marks have become a source of new information about the book, its authors and owners. The historical and cultural value and uniqueness of the books in the museum library have been enhanced. The identification and attribution of book marks allow us to better understand the process of books moving from collection to collection, to see traces of the dispersion of certain book collections that currently make up the collection of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. The researched proprietary book marks became a source of new information about books, their authors and owners. The research revealed books from the collections of Count Marian Chapskyi (1816–1875), Princes Karol Stanislaw Radziwill (1734–1790), Konstantin Lyubomyrskyi (1786–1870), Peter Trubetskyi (1724–1791), Father Kyprian Puhalskyi (d. 1882), Vasyl Perogovskyi (1824–1881), Frederick Salzman (1749–1821), private libraries of the Zhurovsky and Potocki families,

Keywords: Berdychiv, bookplate, collections, library, museum.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2024 р.